

İSLAM VE
KLASİK

KLASİK

KLASİK

44. Kitap

Klasigi Yeniden Düşünmek

Seri Editörü

Sami Erdem

İslam ve Klasik

Hazırlayanlar

Sami Erdem

M. Cüneyt Kaya

ISBN 978-975-8740-65-9

Birinci Basım Haziran 2008

Tasarım/Kapak Salih Pulcu

Baskı/Cilt Elma Basım

Keresteciler Sitesi 14. Blok No:1 İkitelli-İstanbul

KLASİK

Vefa Cad. No: 56 34134 Vefa İstanbul

Tel 0212. 520 66 41 Faks 0212. 520 74 00

klasik@klasikyayinlari.com

www.klasikyayinlari.com

Klasik ve Cumhuriyet Dönemi Hadis Şerhçiliği: Şekil ve Muhteva Açısından Bir Mukâyese

Erdinç AHATLI

Yrd. Doç. Dr., Sakarya Ü. İlahiyat Fakültesi/Sakarya

Yüce Yaratıcı'nın insanlığa gönderdiği son din olan İslam'ın iki temel kaynağını teşkil eden Kur'ân ve sünnetin anlaşılması daha Hz. Peygamber döneminden başlayarak Müslümanların en önemli gündem maddelerinden birisi olmuştur. Bu nedenle Kur'ân'ın anlaşılması için yazılan muazzam tefsirlerin yanı sıra, bu ilim dalının yüzlerce alt kolunda sayısız eserler verilerek konu ile ilgili eşine az rastlanır bir telifat oluşmuştur. Aynı durum Allah Rasûlü'nün söz, fiil ve takrirlerini bize nakleden hadislerin anlaşılması için de sözkonusudur. İlk başlarda hadislerde geçen anlaşılması zor "garîb" kelimelerin açıklanmalarına dair telif edilen eserlerle başlayan bu süreç, zamanla Buhârî'nin *Sa-hih'i* gibi önemli kitaplara yazılan ve hacmi otuz cilde varan yüzlerce şerhin ortaya çıkmasıyla devam etmiştir.

Sözlükte açmak, açıklamak, genişletmek, izah etmek gibi anlamlara gelen *şerh*, hadis terimi olarak; "bir tek hadisin veya belirli bir hadis kitabındaki bütün hadislerin sened, dil, muhteva, hüküm, tarihî bağlam, sebab-i vürûd vb. yönlerden açıklamasını yapmak ve anlaşılması güç kısımları izah etmek" demektir. Aynı zamanda şerh, bu amaçla yazılan kitapların genel ismine de denir. Hadisin bütün yönleriyle değil, müellif ve okuyucu açısından önemli ve gerekli görülebilecek bazı noktalarının açıklanması ve tamamlayıcı notlar konmasına ise "hâşiye" veya aralarında biraz fark gözetilse de "ta'lik" ismi verilmiştir.¹

Bu tebliğde Cumhuriyet döneminde yazılmış dört hadis şerhi örnek alınarak, bunların öncelikle klasik şerhlerden şekil ve muhteva olarak ne kadar istifade ettikleri tespit edilmeye çalışılacaktır. Bunun yanı sıra incelenen şerhlerin kaynakları, geleneği tekrarlayıp tekrarlamadığı, farklı ve özgün yönlerinin olup olmadığı, hadisin günümüze söyledikleri konusunda çağımızla ha-

dis arasında bir ilgi kurup kurmadıkları araştırılacak ve gelenekle modernlik arasında nasıl bir bakış açısı getirdikleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Seçilen dört hadis şerhi; Ahmet Naîm ve Kâmil Miras'ın hazırladığı *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, Ahmed Davudoğlu'nun, *Müslim Şerhi*, İbrahim Canan'ın *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Şerhi* ve Yaşar Kandemir-İsmail Lütfi Çakan-Raşit Küçük'ün hazırladığı *Riyâzû's-Sâlihîn Şerhi'* dir. Bu eserler, Cumhuriyetin ilk yıllarından başlayıp günümüze kadar kronolojik bir örnekleme imkanı sunması, okunma ve basım açısından en yaygın eserler olmaları, her birinin klasik hadis şerhlerini ve şerhçilik yöntemini önemli ölçüde kullanmaları, aralarında değişik açılardan farklılıklar bulunması ve sonra yazılanın öncekilerden istifade etmiş olması nedeniyle tercih edilmiştir. Bunların yanında *Tecrîd-i Sarîh* ve *Müslim Şerhi* İslam dünyasının büyük çoğunluğunu oluşturan Sünnî Müslümanlar arasında Kur'ân'dan sonra geneli itibarıyla en güvenilir hadisleri içeren ve *Sahîhayn* olarak nitelenen Buhârî² ve Müslim'in *el-Câmiu's-Sahîh*'lerinin şerhidir. *Kütüb-i sitte Muhtasarı*'na gelince İbnü'd-Deyba'nın (ö. 944/1537), tekrarları atıp benzer hadislerden de birer rivâyet seçerek oluşturduğu *Teysîru'l-Vüsûl ilâ Câmi'i'l-Usûl* adlı eserine³ İbrahim Canan'ın İbn Mâce'nin *Sünen*'ini de ekleyerek yaptığı şerhdır. Son eser ise, Nevevî'nin büyük oranda *Kütüb-i Sitte* hadislerinden seçerek oluşturduğu ve kendine özgü tertibinin mükemmelliği dolayısıyla İslam dünyasında asırlarca okunan/okutulan, üzerine pek çok şerh yazılan *Riyâzû's-Sâlihîn*'idir.

Klasik hadis şerhleri ifadesiyle *Kütüb-i Sitte* ve *Muvatta* üzerine şerh edebiyatının başlangıcını oluşturan Hattâbî'nin (ö. 388/998) eserlerinden itibaren yakın dönem Hindistan ve Pakistan alimlerinde yazılan Arapça şerhlere kadar bütün eserler kastedilmiş olup herhangi bir eser sınırlaması yapılmamıştır. Tebliğe esas alınan ve yukarıda isimleri zikredilen söz konusu eserlerin tanıtımı ve analizi tek tek yapılmayacak, sistematîği sağladığı ve büyük oranda tekrara düşmekten koruduğu için temel başlıklar üzerinden bir mukâyese yapılmaya çalışılacaktır.

Öncelikle klasik hadis şerhlerinde ele alınan temel başlıklardan bahsedip anılan bu dört şerhte bunların hangilerinin yer aldığını tespit yerinde olacaktır. Klasik hadis şerhlerindeki açıklamalar sened ve metne yönelik izahlar olarak ikiye ayrılabilir. Bu çerçevede hadis, senedinin hadis usûlü verilerine göre türü, isnadın ittisâli (merfû, mevkûf, maktû, mürsel, muallak vb.) ve güvenilirlik (sahîh, hasen, zayıf) açısından değerlendirilir. Daha sonra senede yer alan râvîler sahâbeden başlamak üzere tanıtılır. Râvînin önemine göre tam ismi, nesebi, ismin okunmasındaki farklılıklar, râvînin hadisle ilgisi ve hadis ilmindeki önemi gibi konulara yer verilir. Ayrıca varsa isnadın kendine has özellikleri üzerinde durulur.

İkinci adım metni anlamaya yönelik açıklamalardır. Burada hadisin bab başlığı ile ilgisi -Buhârî şerhlerine özel-, hadisin âyetle ve başka hadislerle anlaşılması, nüsha farklılıklarındaki bilgileri zikrederek rivâyetin bütününe gös-

termek, hadisi eserlerine alan diğer muhaddisler ve kaynakları, rivâyetler arasındaki farklılıkları izah ve çelişkilerin giderilmesine yönelik açıklamalar, lügat, irâb, me'ânî, bedî, beyân gibi edebî sanatlar ve dilbilgisi kuralları yönüyle hadisin açıklanması, siyer, tarih bilgileri ve vürûd sebebi ışığında hadisin kime, niçin, nerede, ne maksatla söylendiğini tespit, hadisten çıkarılabilecek edebî, ahlâkî ve hukukî hükümler, değişik fıkıh mezheplerinin hadisle istidlâl edip etmedikleri, hadis hakkında akla gelebilecek soruların cevaplandırılması, beşerî bilimler ve özellikle de tıbb-ı nebevîye dair rivâyetlerin dönemin bilimsel verileriyle karşılaştırılması gibi başlıklar metni anlamaya yönelik klasik hadis şerhlerinde öne çıkan yönlerdir.⁴

Klasik hadis şerhlerinde görülen sened ve metin açıklamalarına ilişkin yukarıda ana başlıklarını verdiğimiz konulara, istisnalar ve eserlerin türlerinin getirdiği farklılıklar bir kenara bırakılıp kabaca genelleme yapılırsa, Cumhuriyet döneminde yazılan dört eserde de rastlanmaktadır. Burada sened açıklamalarında eserlerin kendisinden kaynaklanan önemli bir farka dikkat çekmek gerekmektedir. Bu eserler içerisinde senedin bütün râvîlerini Arapça metin ve tercümede zikreden *Müslim Şerhi*'dir. Diğerlerinin Arapça metinleri sadece sahâbî râvîyi zikrettiği için senedin öteki râvîleri, ancak hadisin senedine getirilen itirazlara cevap sözkonusu olduğunda gündeme gelmektedir. Dolayısıyla böyle bir durum yoksa veya varsa bile şârih buna değinmeyi gerekli görmüyorsa, sahâbeden sonraki râvîler *Müslim Şerhi* dışındaki üç şerhte pek yer almamıştır. *Müslim Şerhi*'nin müellifi Ahmed Davudoğlu ise, hemen bütün râvîler hakkında dipnotlarda kısaca bilgi vermiştir. Bu durum ilk iki ciltte önemli bir yer kaplamakla birlikte ilerleyen ciltlerde aynı râvîler tekrar ettiği için onlar hakkında verilen bilgiler büyük oranda azalmaktadır.

Diğer üç esere gelince sahâbî râvîler hakkında en sistematik bilgi öncelikle *Riyâzû's-Sâlihîn Şerhi*'nde görülmektedir. Şârihler bu eserde sahâbî râvîyi ilk geçtiği rivâyette yaklaşık yarım sayfa veya bir sayfaya yakın tanıtmışlardır. Bu konuda bir sonraki sistematik bilgi *Tecrid-i Sarîh Şerhi*'nin Kâmil Miras tarafından yapılan bölümünde⁵ müşâhede edilmektedir. Kâmil Miras, "Terce-me-i Haller" adlı başlıkların altında, başta hadisin sahâbî râvîsi olmak üzere diğer bazı râvîlerle, ismi geçen bir kısım alimlerin biyografilerini vermiştir. Ahmed Naîm'in şerh ettiği kısımda ise herhangi bir başlık zikredilmeksizin dipnotlarda yer yer bilgiler verilmiştir. Onun şahıslar hakkında verdiği bilgi, söz konusu isim sahibinin kim olduğunu belirtmekle sınırlı olabildiği gibi tarihteki konumuna ve ilim dünyasındaki yerine göre geniş biyografisini, ilmi şahsiyetini ve tarihte ifâ ettiği misyonu belirtmek şeklinde de olabilmektedir. Bu bilgiler, genelde metnin anlaşılmasına yardımcı olmaya veya tarihî bağlamını okuyucuya sunmaya yönelik olduğundan her bir şahsın hayatı ayrıntılarıyla verilmeyip, konuyla ilgili çerçevesiyle sınırlandırılmıştır.⁶

Cumhuriyet dönemi hadis şerhlerinde senede ilişkin verilen bilgilerin mahiyetine temas ettikleri sonra hadis metninin anlaşılması konusunda bu şerh-

lerde dikkati çeken noktalara geçebiliriz. Bilindiği gibi tasnif dönemi hadis kitaplarından musannef, câmi' ve sünen türü eserlerin sistematığı hadislerin "kitap/ana bölüm"de (Kitâbü's-salât, Kitâbü'z-zekât vb.) toplandıktan sonra "bab" ismi verilen alt başlıklarda konulara göre verilmesiyle oluşur. Genellikle klasik şerhlerde ana bölümdeki hadislerin şerhine geçmeden önce o konuyla ilgili giriş mahiyetinde bazı bilgiler verilmektedir. Sözgelimi Kitâbü'l-buyû' ana bölümündeki hadisleri izah etmeye başlamadan şârih, dinde alışveriş akdinin yeri, şartları, akdi bozan hususlar, alıcı ve satıcının dikkat etmesi gereken konular gibi genel olarak alışveriş hakkında bilgiler sunmakta, sonra ilgili hadisleri açıklamaya geçmektedir. Bu yöntem *Müslim Şerhi* ve *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Şerhi*'nde de uygulanmıştır. *Tecrîd-i Sarîh Şerhi*'nde Ahmed Naîm benzer bir uygulamada hiç bulunmazken Kâmil Miras, "Seyyidü'l-Mürselîn sallallâhü aleyhi ve selemi ziyaret",⁷ "Bu kitap istikrâz, hacir ve iflas ile mahkumiyetin hükümüne dair ehâdis-i şerîfeyi muhtevîdir"⁸ ve "hibe hadisleri"⁹ başlığı taşıyan bazı konularda ana bölümden önce bilgi vermiştir. *Riyâzî's-Sâlihîn Şerhi*'nde de ana konunun başında herhangi bir bilgi verilmemiştir.

Hadis metnine yönelik açıklamaların bir sonraki merhalesini ilgili hadisin diğer eserlerde nerelerde geçtiğine dair verilen bilgiler oluşturur. Klasik şerhlerde bu bilgi hadisin kitap ismi/ana bölümüne işaret edilerek ya da sadece kitaba veya müellifine işaret edilerek verilmektedir. Meselâ, "Bu hadisi Buhârî 'Teyemmüm' ve 'Namaz' bahislerinde (kitap/ana bölümde), Nesâî 'Tahâret' bahsinde tahrîc etmiştir", "Beyhakî *Sünen*'inde zikretmiştir", "İbn Huzeyme nakletmiştir" türü ifadeler kullanılarak hadisin geçtiği diğer kaynaklara atıfta bulunulur. Bu tür kaynak verme usûlü *Tecrîd-i Sarîh Şerhi* ve *Müslim Şerhi*'nde aynen devam ettirilmiştir. *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Şerhi* ve *Riyâzî's-Sâlihîn Şerhi*'nde ise oryantalistlerce kullanılan ve bugün akademik yayınlarda benimsenen *Condordance*'a¹⁰ uygun kaynak verme yöntemi takip edilerek hadisin tercümesinden sonra hemen altında diğer kaynaklarına atıf yapılmıştır. Bu tarz bir kaynak verme yöntemi tabiatıyla hadisin geçtiği eserlerdeki yerini çok daha çabuk bulmayı sağlamakta ve hadis aramakla geçecek zamanda büyük bir tasarruf meydana gelmektedir.

Klasik ve Cumhuriyet dönemi hadis şerhlerinde görülen bir diğer benzerlik, hadiste geçen bazı kelime ve kavramlar hakkında açıklayıcı bilgiler verilmesidir. Hadisin anlaşılması için elzem olan bu hususa dört şerhte de bol miktarda rastlanmaktadır. Hatta *Müslim Şerhi* ve kısmen *Tecrîd-i Sarîh Şerhi*'nde kelime ve kavramların sözlük ve terim anlamına dair yapılan açıklamalar müstakil çalışmalara konu olabilecek kadar çoktur denilse herhalde mübalağa olmaz.

Cumhuriyet dönemi hadis şerhleri muhteva olarak da önemli ölçüde klasik şerhlerden istifade etmiştir. Bu çerçevede hadisin daha iyi anlaşılması için konuyla ilgili âyet ve hadislerle sık sık atıf yapılmıştır. Ahmed Naîm ve Kâmil Miras bunu, Zebîdî'nin (ö. 893/1488) eserine almadığı ve fakat Buhârî'nin as-

İndaki bab başlıklarında ve kitabın başka yerlerinde bulunan hadislerden, ayrıca Buhârî'nin nüsha farklılıklarına işaret eden kaynaklardan istifadeyle gerçekleştirmiştir. Aynı zamanda hem Ahmed Naîm ve Kâmil Miras hem de diğer şârihler hadisin geçtiği başka kaynaklardaki rivâyetlerden yararlanmışlar, kapalı kalan noktaların anlaşılmasında ilgili rivâyetleri zikretmek sûretiyle okuyucuyu bilgilendirmişlerdir.¹¹ Özellikle imanın artıp eksildiği, büyük günah işleyenlerin o günahı işlediği sırada imanının olup olmadığı, kadın, ev ve atta uğursuzluk bulunduğu, hastalık bulaşmasının olup olmadığı gibi konulara değinen hadisler ilgili bütün rivâyetler birarada değerlendirilerek açıklanmış, anlaşılır ve mukni cevaplar verilmiştir. Yine antropomorfist çağrışımlar yapan Allah'ın el, kol, ayak, yüz vb. beşerî varlığı ima eden organları ile, O'nun kızması, sevinmesi ve gülmesinden bahseden hadislerin nasıl anlaşılması gerektiği izah edilmiş ve tevilleri yapılarak okuyucu bilgilendirilmiştir. Öte yandan hadisin tarih ve siyer bilgileri ışığında tarihî bağlamının verilmesi, kezâ hadisin varsa vürüd sebebinin zikredilmesi de bu şerhlerde sıklıkla görülmektedir.

Diğer taraftan, hadisin mezhep görüşlerine kaynaklık etmesi ve fıkıh mekteplerinin hadisten nasıl istidlâl ve istinbât ettikleri hakkındaki açıklamalar da bu şerhlerde önemli yer tutmaktadır. Genellikle şerhlerde, dört mezhep imamının, zâhirîlerin ve fıkıh mekteplerinin oluşum devresinde kayda değer saygınlığı olan, ancak günümüzde müntesipleri kalmayan müçtehid imamların, hadisle istidlâl edip etmedikleri zikredilmiştir. Cumhuriyet dönemi hadis şârihlerinden Ahmed Naîm Şâfiî, diğerleri Hanefî mezhebi müntesibidirler. Klasik dönem hadis şârihlerinde görülen mezhep taraftarlığı ve savunması farklı renk ve tonlarda Cumhuriyet dönemi hadis şârihlerinde de yer yer görülmektedir. Şerhlerin konuyla ilgili bölümlerinden anlaşıldığı kadarıyla bu konuda en katı şârihin Ahmed Davudoğlu olduğu göze çarpmaktadır. Onun *Müslim Şerhi*'nde çokça yararlandığı temel kaynaklarından birisi olan *Minhâc* müellifi İmam Nevevî'nin Şâfiî mezhebinin önemli isimlerinden birisi olması ve yazdığı eserlerde anılan mezhebin görüşlerine sıkça ve tercihen yer vermesi, Hanefî mezhebi müntesibi olan Davudoğlu'nun, hadislerin izahlarında mezhep görüşlerine değinirken Nevevî'nin fikirlerine karşı Aynı'yi fazlasıyla zikretmesine ve onun şerhi *Umde*'den mühim miktarda alıntılar yapmasına sebep olmuştur. Öte yandan her ne kadar Kâmil Miras, Şâfiî mezhebine mensup olan Ahmed Naîm'in, izahlarında Şâfiî mezhebinin usûl ve görüşlerini daha fazla öne çıkardığını, bu yüzden, Ahmed Naîm'in müsveddelerini hazırladıktan sonra vefatı üzerine gözden geçirerek basıma hazırlanmasında yardımcı olduğu *Tecrîd-i Sarîh Şerhi*'nin üçüncü cildinin bazı dipnotlarında ona birtakım tenkitler yöneltse de,¹² bu konuda Ahmed Naîm'in, Ahmed Davudoğlu kadar tutucu bir tavır sergilediğini ifade etmek haksızlık olur.

Anılan dört şerh de, klasik hadis şerhlerinde kullanılan, hadisin sonunda "hadisten çıkan hükümler" başlığı ile gerek fikhî gerekse ahlâkî ve içtimâî

prensipleri maddeler halinde verme yöntemine büyük oranda uymuştur. Ancak bu şerhlerin hepsi aynı başlığı tercih etmemiştir. Mesela Kâmil Miras “fikhî hükümler” başlığını benimserken, *Riyâzû's-Sâlihîn* şârihleri “hadisten öğrendiklerimiz” başlığını kullanmışlardır.

Cumhuriyet dönemi hadis şerhlerinin kaynaklarına gelince, *Riyâzû's-Sâlihîn Şerhi*'ni bir nebze istisna tutarsak, diğer şerhlerin en çok kullandığı eser Aynî'nin (ö. 855/1451) Buhârî üzerine yazdığı *Umdetü'l-Kârî* isimli hacimli şerhidir, denilebilir. Nitekim Kâmil Miras bunu kendi şerhinin önsözünde açıkça belirtmiştir.¹³ Eserleri tek tek ele alırsak kaynak konusunda şu tespitler dile getirilebilir:

Ahmed Naîm'in en çok Aynî olmak üzere İbn Hacer (ö. 852/1449) ve Kirmanî'nin (ö. 786/1384) şerhlerini kullandığı görülmektedir.

Kâmil Miras, Aynî'den o kadar çok istifade etmiştir ki, özellikle dördüncü ve beşinci ciltlerdeki geniş izahları neredeyse *Umdetü'l-Kârî*'den bir özet gibidir. O bunu yaparken bazen atıfta bulunmayı ihmal etse de, birçok defa istifade ettiği yerlere işaret eder. Miras, birçok kaynak ismi vermekteyse de, aslında bunlar, Aynî'nin şerhinde kullandığı kaynaklar olup, kendisi sadece oradan tercüme etmiştir.¹⁴

Ahmed Davudoğlu'nun hadisleri şerh ederken istifade ettiği kaynaklara gelince, dört şerh arasında en fazla zaman ayırarak beş yüz sayfalık birinci cildin paragraf paragraf mukayesesinden ve diğer ciltlerden belli yerleri seçerek yaptığımız karşılaştırmalardan elde ettiğimiz tespitlere göre, eser tam bir istatistik vermemekle birlikte yüzde seksen/seksen beş Nevevî'nin Müslim Şerhi *Minhâc*, Aynî'nin Buhârî şerhi *Umdetü'l-Kârî* ve Muhammed b. Hilfe b. Ömer el-Maliki Übbî'nin (ö. 828/1424) *İkmâlu İkmâli'l-Mu'lim bi-Şerhi Sahîhi Müslim* adlı eserlerine¹⁵ dayanmakta olup, Davudoğlu kalan kısımlarda başka kaynaklardan da yararlanmış. Öyle ki, şârihin, hadislerin Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce'deki farklılıklarına dair verdiği bilgiler,¹⁶ Humeydî ve Ebû Avâne'nin *Müsned*'lerine,¹⁷ kezâ Ahmed b. Hanbel ve Müsedded b. Müserhed'in *Müsned*'lerine¹⁸ yaptığı atıflar, yanı sıra İbn Sa'd'dan,¹⁹ Gazzalî'nin *İhyâ*'sından,²⁰ İbnü'l-Esîr'in *Üsdü'l-Gâbe*'sinden,²¹ Fahreddîn er-Râzî'nin *Tefsîr*'inden²² ve daha pek çok eserden verdiği bilgiler büyük oranda Nevevî ve Aynî'nin şerhlerinden alınmadır. Davudoğlu'nun bu üç şerh arasında ise en fazla Aynî'yi kullandığı görülmektedir. Buhârî'de geçmeyip sadece Müslim'in rivâyet ettiği hadislerin şerhinde zorunlu olarak Nevevî'nin *Minhâc*'ından istifade etmiştir.

İbrahim Canan da Buhârî şerhlerinden büyük ölçüde yararlanmış. Ancak onun ilk iki şerhten farklı olarak Aynî kadar, belki daha fazla İbn Hacer'in şerhi *Fethu'l-Bârî*'den istifade ettiği müşâhede edilmektedir. Ayrıca Canan, Tebrizî'nin (ö. 741/1340) *Mişkât*'ının şerhleri olan Tîbî'nin (ö. 743/1342) *Şerh*'i ile Ali el-Kârî'nin (ö. 1014/1606) *Mirkât*'ını da önemli ölçüde kullanmıştır. Canan'ın şerhinde dikkati çeken ve öteki şerhlerde hemen hemen hiç

tesadüf edilmeyen bir husus da, onun eserinde, Bedüzzaman Said Nursî'nin *Risâle-i Nûr Külliyyâtı*'ndan hadisin açıklamasına bir katkı olmak üzere bazen bir paragraf bazen de birkaç sayfa sadeleştirme yapmaksızın aynen ictibaslar-da bulunmasıdır.²³ Yine bu eserde dikkati çeken farklı bir özellik, şârihin daha önce üzerinde çalışıp kitap, makale ya da tebliğ olarak neşrettiği bazı çalışmalarının ilgili bölümlerini konuyla irtibatlı gördüğü hadislerin peşine olduğu gibi ekleyerek kendi çalışmalarını şerhine bir kaynak yapmasıdır. "Bu dünya dışında başka dünyalar var mı?",²⁴ "imamet ve itaat meselesi",²⁵ "karı ve kocanın karşılıklı hakları",²⁶ "İslam'da istişare ve kadınlarla istişare",²⁷ "İslam'da ırkçılık"²⁸ gibi başlıklarda daha önce yaptığı çalışmalarını ya tamamen ya da kısmen şerhe eklemiştir. Ayrıca tıbb-ı nebevî hadislerinin açıklaması gibi özel önem atfedip ayrıntılı bilgiler verdiği bazı konularda eski ve çağdaş müelliflerin eserlerinden özetler yaparak bir anlamda söz konusu eseri de okuyucuya tanıtmış olmaktadır.²⁹

Riyâzü's-Sâlihîn Şerhi'nin önsözünde şârihler "*Kütüb-i Sitte* şerhleri yanında Ali el-Kârî'nin *Mirkâtü'l-Mefâtiḥ* adlı pek değerli *Miškâtü'l-Mesâbih* şerhi daima göz önünde bulundurulmuştur"³⁰ diyerek yararlandıkları kaynaklardan bir kısmına işaret etmişlerdir. Bununla birlikte şerhte *Riyâzü's-Sâlihîn* üzerine yazılan ilk şerh olma özelliğine sahip İbn Allân'ın (ö. 1057/1647) *Delîlü'l-Fâlihîn li Turuki Riyâzi's-Sâlihîn* adlı eserden de istifade edildiği anlaşılmaktadır.

Ayrıca, sonra yazılan şerhin öncekileri kaynak olarak kullanması da Cumhuriyet dönemi şerhlerinde rastlanan hususlardandır. Sözgelimi Ahmed Nâfîm'in hadislerde geçen ve eski ölçü birimleri olan sa', müdd ve rıtı konusunda bugünkü ölçü birimleriyle bunların karşılığını tespit etmeye yönelik *Tecrîd-i Sarîḥ Şerhi*'ndeki araştırması,³¹ ilk defa Ahmed Davudoğlu,³² daha sonra da İbrahim Canan³³ tarafından şerhlerine aynen alınmıştır.

Sözkonusu dört şerh kaynaklara işaret ederken de klasik hadis şerhlerinin yöntemini takip etmiştir. Buna göre şârihler akademik usûle uygun olarak eserlerin cilt ve sayfalarını verme yerine bazen müellif veya eser ismi, bazen de her ikisini zikretmekle yetinmişlerdir. Bazen de hiçbir müellif ve eser ismi vermeksizin "şârihler" ifadesiyle genel bir atıf yapmışlardır. Tam kaynak verme yöntemine, şerhlerin bütünü dikkate alındığında, çok az yer verilmiştir.

Öte yandan klasik hadis şerhlerinde bulunmayan bir yenilik, Cumhuriyet dönemi hadis şerhlerine çok profesyonelce yapılmasa da "fihrist" cildinin eklenmiş olmasıdır. Bu fihristlerde âyet, hadis, şâhis ve yer fihristleri gibi artık yeni basılan çoğu kitapta bulunan alışlagelmiş fihristlerden ziyade, farklı başlıklardan aranan hadis ve şerhine ulaşmayı kolaylaştırmak için hazırlanan "alfabetik konu fihristleri" önem arz etmektedir. *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Şerhi* ve *Riyâzü's-Sâlihîn Şerhi*'nin ilk baskıları sözü edilen fihrist cildiyle birlikte gerçekleştirilmiştir. *Tecrîd-i Sarîḥ Şerhi*'nin ilk baskılarında fihrist cildi bulunmayıp daha sonraki baskıları Mücteba Uğur ve M. Cemal Sofuoğlu ta-

rafından hazırlanan fihristle birlikte yapılmıştır. *Tecrîd-i Sarîh Şerhi*'nin tespit edebildiğimiz en eski fihrist cildi baskısı 1975 yılına aittir. Eser ilk defa 1947 yılında basıldığına göre fihrist cildi bundan 28 yıl sonra şerhe eklenmiş olmaktadır. *Müslim Şerhi*'ne ise ilk yayımlandığı zaman fihrist olarak bir cilt eklenmiştir. Ancak bu, şerhin bab başlıklarını tek bir kitapta toplayan ve bizim yukarıda kastettiğimiz alfabetik konu fihristi içermeyen kullanışsız ve yetersiz bir fihristti. Bu nedenle İhyâ Araştırma Merkezi tarafından Necdet Arman'a mufassal bir fihrist hazırlattırılmıştır (İstanbul 1993). Mezkûr fihrist, özellikle üç yüz sayfayı aşan "konular" bölümüyle akla gelebilecek neredeyse her konudan bakılarak ilgili hadislere ulaşmayı sağlamaktadır.

Cumhuriyet dönemi hadis şerhlerinin kullandığı dile ve üsluba bakıldığında günümüz halkının anlayabileceği sade ve anlaşılır bir dili en iyi kullananın *Riyâzü's-Sâlihîn Şerhi*, yer verdiği eski kelimeler ve Osmanlıca terkiplerle anlaşılması en ağır eserin de *Tecrîd-i Sarîh Şerhi* olduğu görülmektedir. Ancak bunu, eserin yazıldığı yıllarda (1926-1947) kullanılan dil dikkate alındığında, tabi karşılamak gerekmektedir. Bu eserler içerisinde yazıldığı dönemde (1988) kullanılan dil bakımından yer yer ağır ve sıradan insanın anlamakta zorlanacağı bir dil kullanan ise *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Şerhi*'dir. Özellikle, şârihin *Risâle-i Nûr Külliyyâtı*'ndan yaptığı alıntılar olduğu gibi vermesi eserin dilini biraz daha ağırlaştırmıştır. Oysa, mesela Ömer Nasuhi Bilmen'in *İstılâhât-ı Fikhiyye Kâmusu*'ndan yapılan iktibaslarda şârih, bunları kısmen sadeleştirerek naklettiğini kendisi ifade etmiştir.³⁴ Diğer eserlerde de sadeleştirme yoluna gidilseydi, şerhin dili günümüz okuyucusu için daha anlaşılır olurdu. *Müslim Şerhi* de bazı yerlerde ağır bir dil kullansa da yine de yazıldığı dönem (1968-1975) göz önünde bulundurulduğunda *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Şerhi*'nden daha iyi ve anlaşılır bir dil kullandığı söylenebilir.

Öte yandan bu şerhlerin hadisleri tercümede takip ettikleri metot da ayrı bir araştırma konusu olabilecek çapta önemli bir husustur. Bu açıdan bakıldığında, farklı rivâyetleri ve nüsha farklılıklarını dikkate alarak, metnin aslına sadık kalmakla birlikte onun daha iyi anlaşılabilmesi için metin dışı ibareleri parantez içinde ve fakat onun aslı bütünlüğünü bozmadan metne yedirerek veren Ahmed Naîm bir çığır açmıştır. Aynı metodu büyük oranda Kâmil Miras da devam ettirmiştir. Hem bu iki alimin *Tecrîd-i Sarîh Şerhi*'nde hem de Ahmed Davudoğlu'nun *Müslim Şerhi*'nde ortaya koydukları tercüme, daha sonra yazılan hemen bütün hadis tercümelerinde örnek alınmış ve bunlardan istifade edilmiştir. Kur'ân dışında hiçbir kitabın kusursuz olamayacağından hareketle anılan eserlerde, bazen tercüme hatalarına ve "şöyle denilse merâmı daha iyi anlatırdı" kabilinden söylenebilecek eksikliklere rastlanmaktadır. Ancak bu eksiklik ve hataların böylesi hacimli eserler için mazur görülmesi tabiidir. Zira, maalesef ülkemizde kısa yoldan para kazanmak maksadıyla, içinde pek çok hatayla neşredilen bazı İslam klasikleri hala basılarak okuyucu aldatılmakta ve yanlış bilgilendirilmektedir.

Bu dört şerhin genel karakterinin, geleneği muhafaza etmek ve en azından kendi dönemlerinde sünneti hayata aktararak uygulanabilir kılmak olduğu görülmektedir. Bu açıdan bir değerlendirme yapıldığında klasik hadis şerhlerinin en sadık takipçisi ve döneminin temsilcisi Ahmed Davudoğlu'dur. O, eserinin önsözünde de beyan ettiği gibi, kendisini son derece mütevazı ve mahfiyet içinde resmetmekte, aslında böyle bir eserin şerhine kalkışmasını haddi olmayan bir cüretkârlık saymaktadır. Fakat bu konudaki tesellisini ve maruzatını "yazmakta olduğum şerh hakikatta benim değil, bu babda söz sahibi olan, hakiki ulemânındır" ifadesiyle³⁵ dile getirmektedir. Davudoğlu'nun eserinde çağımızla ve tartışılan sorunlarla doğrudan fazla bir ilginin kurulduğu söylenemez. Belki de şârih, içtihad tartışmalarındaki tavrıyla, içtihad kapısının kapanmadığını, fakat içtihad şartlarını taşıyan müçtehid bulunmadığını savunarak günümüz sorunlarıyla hadisler arasına bilinçli bir mesafe koymuştur. Yani, bir yönüyle bu eserin yazılmasının diğer bir amacı, dinde ıslahat ve içtihad taraftarlığına, geleneğin savunmasını yaparak cevap vermektir, denilebilir.

Dini, kendisi olmaktan çıkaracak reform ve ıslahat teşebbüslerine İbrahim Canan da dikkat çekmiştir. 1928 yılında Dâru'l-Fünûn İlähiyat Fakültesi hocalarının bir kısmı tarafından hazırlanan, ibadet dili ve mekanlarında bir dizi değişiklikten başlayarak daha pek çok konuda İslam dininde reform yapılmasını öngören ve uygulanmak üzere Gazi Mustafa Kemal'e sunulan rapor vesilesiyle Canan, dönemin İlähiyat Fakültesi profesörlerinin "sultanın ihsânına" iltifat ve "göze girmek" amacıyla neler yaptıklarını ibret ve uyarı olsun diye okuyucunun dikkatine arz etmektedir.³⁶ Ayrıca Canan, benzer konularda yaptığı açıklamalarda Avrupa sömürgeciliği ve Batının çalışma taktikleri, kezâ Müslümanlar arasındaki nifak hareketleri karşısında uyanıklarda bulunup inananların bilinçlenmesi yönünde gayret göstermektedir.

Aynı kaygılar *Riyâzî's-Sâlihîn* şârihleri tarafından da paylaşılmakta ve eserin önsözünde "kökleri geçmişin karanlığı ile emperyalistlerin İslam coğrafyasını talan istihâsında yatan, Müslümanların inanç, amel ve düşünce birliğini yıkmayı ve ümmet şuuru ortadan kaldırmayı hedefleyen, sünnet aleyhindeki çalışmaların yazılıp konuşulduğu bir sırada böyle bir eserin gün yüzüne çıkması bizim için ayrı bir sevinç ve şükür konusudur"³⁷ ifadesiyle dile getirilmektedir. Bu açıklamalar, İslam dünyasının yeniden ihyâsının, Batı'yı körü körüne taklitle değil, sünnet kültürünün hayata geçirilmesi sayesinde gerçekleşeceğini vurgulayan ve dolayısıyla şerhlerin yazılış amaçlarından birini de ortaya koyan ifadelerdir.

Öte yandan incelediğimiz bu şerhlerde yaklaşık son bir/bir buçuk asırdır İslam dünyasının özellikle Mısır ve Hint alt-kıtasında seslendirilen, ülkemizde de çeyrek yüzyıldan beri akademik çevrelerde artarak tartışma konusu olan ve gelenekte pek izi bulunmayan fikirlere polemik türü bir üslupla isim vermek sûretiyle açıkça temas edilmediği, ancak bazen sadece fikir üzerinden ve ayrıntulara girmeksizin ima yollu cevaplar verildiği görülmektedir. Hissî

mucizeleri anlatan rivâyetler, Hz. Peygamber'e Kur'ân'da bahsedilenler dışında geleceğe yönelik bilgilerin (gaybî haberler) verilir verilmediği, Yahudi ve Hıristiyanların da cennete girebileceği konusundaki tartışmalar bu kapsamda ifade edilebilir.

Cumhuriyet dönemi hadis şerhleri geleneği takip etmekle birlikte aralarında, nasların gelenek içerisinde farklı okumalarını esas almaları yönüyle bir yeknesaklık yoktur. Bu anlamda *Müslim Şerhi* ve *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Şerhi* nasların anlaşılmasında daha lafızcı/literal yöntemi esas alırken *Riyâzû's-Sâlihîn Şerhi*'nin yer yer gâî yoruma meyyal olduğu görülmektedir. Mesela, misvak kullanmakla ilgili hadislerin şerhinde İbrahim Canan, ağız temizliğinde misvakın yerine geçecek başka bir maddenin kullanılabilirliğini söylemesine rağmen, özellikle misvak ismiyle özdeşleşmiş arak ağacının kökünü ön plana çıkarmakta ve bunu salık vermektedir.³⁸ Halbuki *Riyâzû's-Sâlihîn Şerhi*'nde, misvak hadislerinde anlatılmak istenen esas amacın ağız temizliği ve diş bakımı olduğu, bunun Hz. Peygamber döneminde en uygun madde olan arak ağacının kökünün kullanımıyla sağlandığı, zaten misvak kelimesinin kökünün Arapça'da "diş fırçalamak" manasına geldiği, dolayısıyla günümüzde bu işin diş fırçası ve macunu ile iyi bir şekilde gerçekleştirilebileceği ve bunun yapılmasıyla sünnete uyulmuş olunacağı belirtilmiştir.³⁹

Diğer taraftan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Şerhi* özellikle hadislerin müspet ilimler ışığında anlaşılması konusuna geniş olarak yer vermiştir. İbrahim Canan bu tür hadislerde fikhî konulardaki geleneğe bağlı yorumlarının aksine, fen bilimlerinin günümüz açıklamalarını dikkate almış, klasik şerhlerde benzer konularda nakledilen bilgilerin ihtiyatlı karşılanması gerektiğini vurgulamıştır. Sözgelimi tıbb-i nebevî hadisleri hakkında klasik şerhlerde verilen bilgilerin kendi dönemlerindeki bilgi birikimine dayandığını ve bu izahların azımsanmayacak bir bölümünün aslında Yunan tıbbına dair bilgilerden oluştuğunu belirterek meşhur Müslüman tabiplerin eserlerinin birikimine dayanan "İslam tıbbı" kavramıyla "tıbb-ı nebevî" kavramının birbirinden ayırt edilmesi gerektiğini savunur.⁴⁰

Tecrîd-i Sarîh Şerhi'nde Ahmed Naîm nasların anlaşılmasında geleneğe bağlı kalmıştır. Öte yandan, Kâmil Miras erkeklerin altın nişan yüzüğü kullanmalarının mubah olduğunu savunan görüşüyle,⁴¹ diğer konularda büyük oranda geleneği takip etse de, gelenekte genel olarak bulunmayan ve cumhura aykırı bir hüküm ortaya koymuştur.

Sonuç

Tebliğin sınırlarını aşmamak için örneklere fazla yer vermeden temel başlıklar üzerinden yapılan bu karşılaştırmada, Cumhuriyet dönemi hadis şerhlerinin şekil ve muhteva itibarıyla büyük oranda klasik hadis şerhlerinden yararlandıkları görülmektedir. Tabii sözü edilen istifade, şerhlerin tertiplerine

bağlı olarak birbirlerinden farklılıklar göstermektedir. Buna göre sened ve metin açısından klasik şerhlerdeki içeriği en çok aksettirenlerin, sırasıyla *Müslim Şerhi* ve *Tecrid-i Sarîh Şerhi* olduğu söylenebilir. Bu haliyle *Müslim Şerhi* ve *Tecrid-i Sarîh Şerhi*, sıradan bir vatandaşın pek çok konuyu rahat anlayabileceği bir içerikten mahrumdur. Bunlar günümüz için, uzun kelime ve kavram izahlarıyla, hükümler konusunda mezheplerin farklı görüşlerini değerlendirmesiyle ve klasik şerhlerdeki bilgileri güzel bir şekilde özetlemesiyle başta İlahiyât Fakültesi öğrencileri, bilhassa hadisle ilgilenenler olmak üzere, hadis eserlerine özel merak duyan ve bu konuda kendisini yetiştirmiş diğer kişiler için temel bir müracaat kaynağı hüviyeti taşımaktadır.

Kütüb-i Sitte Muhtasarı Şerhi ise, yukarıdaki iki şerhe göre ilgili hadislerin günümüz bilimsel verileriyle açıklamalarına yer vermesi, çok teknik sayılmasa da yine çağımızda revaç bulan psikoloji, sosyoloji ve hukuk felsefesine dair bilgileri hadisin izahında kullanmaya çalışması yönüyle farklı bir çıkarı açmıştır denilebilir. Ne var ki şerhin bütününde, tertip, dil ve muhteva açısından bir tutarlılığın olmadığı da aşikârdır. Ayrıca eserde hadislerin sıhhati konusunda mütesâhil bir tavır takınılıp hadis ilminin temel prensiplerinden birisi olan cerh ve ta'dil ilmi işletilerek tedkik ve tahkik yöntemi yeterince uygulanmamıştır.

Son eser olan *Riyâzû's-Sâlihîn Şerhi* şârihlerin önsözünde hedeflediği "öncelikle din hizmeti veren müfti, vâiz, imam ve hatiplerin, aynı zamanda İslam'ı öğrenmek ve uygulamaya koymak isteyen üniversite ve lise talebelerinin ve İslami konularda bilgilenme ihtiyacı duyan halkın bu ihtiyacını karşılayacak orta büyüklükte bir şerh çalışması"⁴² olup arzulanan hedefi karşılayacak bir şerhtir. *Riyâzû's-Sâlihîn Şerhi* konuları ayrıntıya girmeden işlemesi ve anlaşılır bir dil kullanması yönüyle sünnet kültürünü halka intikal ettirecek bir Müslüman kimliği oluşturma konusunda önemli bir görev ifa etmektedir.⁴³ Bu şerhin tertibinin ve muhtevasının diğer eserlere göre daha düzgün ve derli toplu olmasında, üçü de halkla iç içe ve iyi birer akademisyen olan şârihlerin muhtemelen kolektif çalışmalarının payı büyüktür. Ancak bu şerhte esas alınan kaynaktaki hadislerin sınırlılığı ve çalışmanın "güncel" olma kaygısı dolayısıyla önceki üç şerhte ayrıntılı bir şekilde anlatılan konuların detaylarının bulunmadığını da belirtmek gerekir.⁴⁴

Notlar

1 Bk. İsmail L. Çakan, *Hadis Edebiyatı*, İstanbul 1989, s. 142; Abdullah Aydın, *Hadis İstihlaları Sözlüğü*, İstanbul 1987, s. 69, 144, 149.

2 *Tecrid-i Sarîh* Buhârî'nin *Sahîh*'ini ihtisâr eden Zebîdî'nin eseri olup Buhârî'deki bütün hadisleri ihtiva etmemektedir.

- 3 Bu eserin altıncı kitabı İbn Mâce'nin *Sünen*'i değil, İmâm Mâlik'in *Muvatta*'dır. Bu yüzden şârih Canan, sonraki dönemlerde *Kütüb-i Sitte* denilince İbn Mâce'nin *Sünen*'inin de bulunduğu altı kitap (Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce) kastedildiği için İbn Mâce'de bulunup da diğerlerinin eserlerine almadıkları hadisleri şerhinin sonuna ilave etmiştir.
- 4 Temas edilen bu hususları klasik şerhlerde görmek ve kısa bir fikir edinmek için, Buhârî'nin *Sahîh*'i üzerine eseri olan iki önemli şârih, Aynî ve İbn Hacer'in, *Sahîh*'in ilk hadisini şerh ederken ele aldıkları konulara bakılabilir. Bk. İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, (nşr. Abdülazîz b. Abdullah b. Bâz), I-XIII, Beyrût ts., I, 9-18; Aynî, Bedruddîn Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed, *'Umdetü'l-Kâri Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I-XXV, (Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî), yy. ts., I, 16-35.
- 5 *Tecrid-i Sarîh*'in tercüme ve şerhi görevi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin aldığı bir kararla ilk önce Ahmed Naîm Babanzâde'ye verilmiş, ancak ilk iki cildi eski harflerle 1926 ve 1928'de İstanbul-Evkaf Matbaasında basıldıktan ve üçüncü cildi yayına hazırlandıktan sonra Babanzâde 13 Ağustos 1934'te vefat etmiştir. Bunun üzerine, yarıda kalan bu hizmeti tamamlama görevi Kâmil Miras'a tevdi edilmiştir. Ahmed Naîm'in hazırladığı üçüncü cildin müsveddelerini tashih ederek onun adına neşreden Kâmil Miras, kalan dokuz cildi de kendisi tamamlamış nihayet eserin tercüme ve şerhi 1947 yılında bitirilmiş ve basılmıştır. Bu sebeple eserin ilk üç cildi Ahmed Naîm'e, dördüncü ciltten son cilt olan on ikinci cilde kadarki bölüm ise Kâmil Miras'a aittir. Eser 1957'de ikinci, 1993'te ise on ikinci ve son baskısı olmak üzere yine Diyanet İşleri Reisliği/Başkanlığı tarafından defalarca basılmıştır. Bk. Hüseyin Hansu, *Babanzade Ahmet Naîm, Hayatı, Fikirleri, Eserleri, Hadisçiliği*, (Yüksek Lisans Tezi) Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 1996, s. 65; Bün-yamin Erul, "Cumhuriyet Dönemi İlk Şerh Tecrübesi: Tecrid-i Sarîh Tercümesi (Kâmil Miras'ın Şerh Yöntemi ve Kaynakları Üzerine)", *II. Gerede Hadisçiler Toplantısı*, 19-20 Temmuz 2003, s. 1.
- 6 Cemal Ağırman, "Tecrid-i Sarîh'in İlk Üç Cildi Bağlamında Ahmed Naîm'in Çeviri Metodu, Şerhçiliği, Kaynak Kullanımı ve Bazı Görüşleri", *II. Gerede Hadisçiler Toplantısı*, 19-20 Temmuz 2003, s. 13.
- 7 Kâmil Miras, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, I-XII, Ankara 1983, IV, 175.
- 8 Miras, *Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, VII, 265.
- 9 Miras, *Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, VIII, 3.
- 10 Hadislerin Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inin cilt ve sayfa numarası; Buhârî, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce ve Dârimî'nin kitap ismi (ana bölüm) ile bab numarası; Müslim ve *Muvatta*'ın ise kitap ismi (ana bölüm) ile ana bölümün müteselsil hadis numarasının gösterilmesi *Concordance*'a dayanan yerleşik uygulamadır.
- 11 Krş. Hansu, *Babanzade Ahmet Naîm, Hayatı, Fikirleri, Eserleri, Hadisçiliği*, s. 108 vd.; Ağırman, a.g.m., s. 8-9.
- 12 Miras, *Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, III, 48, 149, 225-6, 333, 377; krş. Erul, a.g.m., 2.
- 13 Miras, *Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, IV, 8.
- 14 Erul, a.g.m., s. 10.
- 15 Msl. bk. Ahmed Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, I-XI, İstanbul 1977-

- 1983, I, 341, 425, 445; sırasıyla krş. Übbî, Muhammed b. Halife el-Veştânî, *İkmâlü İkmâlî'l-Mu'lim* (haz. Muhammed Sâlim Hâşim), I-IX, Beyrût 1415/1994, I, 298-299, 361, 376.
- 16 Bk. Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 385; krş. Nevevî, Muhyiddîn Yahyâ b. Şerafüddin, *Sahih-i Müslim bi şerhi'n-Nevevî (Minhâc)*, I-XVIII, Beyrût 1392/1972, II, 90.
- 17 Bk. Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 387; krş. Nevevî, *Minhâc*, II, 97.
- 18 Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 390-391; krş. Aynî, *'Umdetü'l-kârî*, VIII, 2.
- 19 Bk. Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 399; krş. Aynî, *'Umde*, XVII, 372.
- 20 Bk. Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 415, krş. Nevevî, *Minhâc*, II, 112.
- 21 Bk. Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 497, krş. Nevevî, *Minhâc*, II, 160.
- 22 Bk. Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 374; krş. Aynî, *'Umde*, XIV, 61vd.
- 23 Msl. bk. İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, I-XVII, Ankara 1988, IV, 142; VI, 334-335, 389; XIV, 354.
- 24 Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı*, VI, 373-382.
- 25 Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı*, II, 276-302.
- 26 Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı*, II, 306-307.
- 27 Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı*, XVI, 125-166.
- 28 Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı*, IV, 255-271.
- 29 Msl. bk. Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı*, XI, 225-254, 378-397.
- 30 M. Yaşar Kandemir-İsmail Lütfi Çakan-Raşit Küçük, *Riyâzü's-sâlihîn, Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*, I-VIII, İstanbul 1421/2001, I, 9.
- 31 Ahmed Naîm, *Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, I, 166-167.
- 32 Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, II, 528-530.
- 33 Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı*, X, 441-443.
- 34 Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı*, VI, 196.
- 35 Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, XII (önsöz).
- 36 Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı*, XIV, 539.
- 37 Kandemir-Çakan-Küçük, *Riyâzü's-sâlihîn*, I, 9.
- 38 Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı*, X, 426.
- 39 Kandemir-Çakan-Küçük, *Riyâzü's-sâlihîn*, V, 443.
- 40 Bk. Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı*, XI, 226.
- 41 Miras, *Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, IV, 278; XII, 108.
- 42 Kandemir-Çakan-Küçük, *Riyâzü's-sâlihîn*, I, 8.
- 43 Sözkonusu eser hakkında tespit edebildiğimiz yegâne tanıtım yazısı için bk. İbrahim Hatiboğlu, "Riyâzü's-sâlihîn şerhi", *Altınoluk Dergisi*, Mayıs 1998, Sayı: 147, s. 37-40.
- 44 Kaynakların arasında yer alan basılı olmayan çalışmalarını tarafıma gönderme lüt-funda bulunan, Doç. Dr. Bünyamin Erul, Doç. Dr. Cemal Ağırman ve Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Hansu'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Abstract**Hadith Commentaries in the Classical and the Republican Periods:
A Comparison on Form and Content**

In this paper, four hadith commentaries written in the Republican period will be analyzed. Firstly, the form and the content of these commentaries will be compared with the classical examples of their kind. Secondly, the discussion will be extended to the examination of the sources of these books; of whether they simply repeat traditional styles, or have original features; if they make any connections between the *hadith* and contemporary social life; and how these commentaries read tradition and modernity.

The four commentaries are: the *Tajrid al-Sarih* by Ahmet Naim and Kamil Miras, *The Commentary on Muslim* by Ahmed Davudoglu, *The Commentary on the Mukhtasar of the Kutub al-Sitta* by Ibrahim Canan, and *The Commentary on Riyadh al-Salihin* by Yaşar Kandemir, İsmail Lütfi Cakan and Rasid Kucuk. These are chosen because they exemplify a chronological sequence (from the beginning of the Republican period on wards), are widely available, all follow to a large extent classical commentators' methods, and each has its own unique features. In their form and content, the commentaries of the Republican period have followed the classical examples to a significant degree, which can be seen in their explanations of both text and narration (*isnad*). There are some common features in the commentaries of the Republican period such as interpreting a hadith in the light of the Qur'anic verses or other hadiths, using grammatical rules, *sirah*, and history in explaining the hadith, extracting moral rules from, and legal aspects of, the *hadith*, discussing the *madhhabs'* understanding and use of a hadith, and analyzing the information derived from the *hadith* in the light of scientific knowledge of the time. Ayni's *Umdat al-qari* is the most common source used by these contemporary commentaries.